

Erős állam: a verseny feltétele vagy torzítója?

A válság nyomán ismét előtérbe került az állam és a piac viszonyának újraértelmezése. A gazdaságpolitikai indíttatású, normatív megközelítések helyett ez a cikk pozitív megközelítést választ: azt vizsgálja, mit állít, és mit tett a 2010 tavaszán hivatalba lépett kormányzat az erős állam koncepciójának jegyében a gazdaság területén. Nem az egyensúly vagy a növekedés esélyeit, hanem a deklarált célokat és a működési mechanizmusokat elemezve az írás mellett érvel, hogy az eddigi fejlemények többfajta értelmezési keretben is elhelyezhetők: felfoghatók a piactudomány és a verseny erősítését is magában foglaló lépéssorozatként, de úgy is, hogy a Fidesz által bírált „piacbarát etatizmus” helyébe „államvezérelt piactudomány” lép. A végeredmény ismét a vállalatok és a kormányzat kölcsönös, de aszimmetrikus függése, az állam fogságba ejtése, a kölcsönös szívességek rendszere lehet. Ez pedig a régi – egészen a tervgazdaságig visszanyúló - működési mechanizmusok továbbvitele, a gyenge állam és gyenge piac kombinációja volna.

A kormányváltás óta eltelt időszak gazdaságpolitikájának bírálói vagy az átfogó koncepciót hiányolják, rögtönzések sorozatának tekintve a vitathatatlanul serény törvényhozást és végrehajtást, vagy a piactudomány alapintézményeinek szisztematikus rombolását látják a fő iránynak, akár a jogállami keretek gyengítésével is – miközben a fő cél mindkét esetben a hatalom hosszú távú megtartása lehet.¹ A kormányzati programok viszont másról beszélnek: a magánérdekekkel szemben a közjót érvényre juttató gyökeres változásokról, köztük a tisztességes verseny feltételeinek megteremtéséről. Elvileg nem kizárt, hogy ez több pusztá szóvirágnál.

Tegyük fel, hogy az Orbán kormány 2011 tavaszáig megtett lépései – a váratlan helyzetekre adott válaszokkal együtt - *összefüggő rendszerként* is értelmezhetők. Ebben az esetben kiinduló hipotézisünk szerint az intézkedések háttérében *kétfajta cél* is meghúzódhat: a piaci működési mechanizmusok háttérbe szorítása, de azok megszilárdítása is. Mindkét cél elérésének *eszköze* lehet az *erős állam* létrehozása a megvalósítási módjától, azaz a fogalom tartalmától függően.

A cikk először bemutatja a nyilvánosságra hozott hivatalos felfogást a változások és az erős állam jellegéről. Mivel a kapitalizmus alapintézménye a magántulajdon és a piaci verseny, ezután azt vizsgáljuk meg részletesen, hogy mit tett eddig a kormányzat az erős állam jegyében a tulajdonviszonyok átrendezése, a versenyfeltételek alakítása, kiemelten a jövedelmek gazdaságon belüli újraelosztása terén. Végül felvázoljuk a változások lehetséges értelmezési kereteit.

A programok: újjáépítés, közérdek, verseny, reform

Az Orbán kormány, úgy tűnik, elődeinél közvetlenebbül *az általános politikai felfogás részeként* kezeli a gazdasági kérdéseket, ezért a személetmód megértése érdekében az

¹ Az első megközelítéshez lásd például Csaba (2010), Békesi (2011), a másodikhoz Bauer (2010)

elemzést is messzebből kell kezdenünk – a közgazdaságtól távolabb eső és számunkra sokszor ingoványos terepen.

A 2010-ben meghirdetett programok² a helyzetértékeléssel, ezen belül - mint az a politika természetéből következik – az elődök, az ellenfelek kritikájával kezdődnek, mondanivalójukat annak ellentétéként fejtve ki. Talán ez az oka annak, hogy a világgazdasági válságról kevés szó esik. A magyar társadalom és a gazdaság átfogó válságához „az elmúlt nyolc év rossz kormányzása” vezetett: az együttműködés helyett a szembenállás, a felemelkedés helyett az adósságcsapda, a rend és a közbiztonság hiánya, az, hogy bünszervezetek épültek be az állami intézményekbe és vállalatokba. Ez magyarázza, hogy „A magyarok gyökeres és alapvető változást akarnak az élet minden területén. Nem pusztán módosításra, kiigazításra adtak felhatalmazást, hanem arra, hogy a nemzeti együttműködés erejével új politikai, gazdasági és társadalmi rendszert alkossunk, amely az élet minden területén új szabályokra épül” – mondta ki határozottan a miniszterelnök a kormányprogram előszavában a radikális átalakítás igényét (A Nemzeti... 2.o.). Az Új Társadalmi Szerződésnek nevezett Nemzeti Együttműködési Program új előfeltevésekre épít, új tekintélyeket (értékrendet) és új szótárt (beszédmódot) teremt.³ Középpontjában a program alcímében is kiemelt munka, otthon, család, egészség és rend áll, a legfontosabb eszköz pedig az együttműködés, ami „a magánérdekek érvényesítése helyett a közjó szolgálatát, közös nemzeti ügyeink erős és hatékony képviselőjét követeli... Olyan kormányzást, ahol az egyén és a közösség érdeke nem szemben áll, hanem kiegészíti egymást” (i.m. 10.-11. o.).

Az általános üzenet tehát még világosabban megfogalmazva: „a közjó primátusa a magánérdekekkel szemben” (i.m.12.o.). A gazdaság szűkebben vett terepére vonatkoztatva ez valóban újdonság a gazdasági liberalizmusnak azzal a felfogásával szemben, amely a közérdeket nem egy külső, a politika által meghatározott adottságnak tekinti, és azokat az egyéni törekvéseket „bátorítja,” amelyek ehhez alkalmazkodnak, hanem a magánérdekek ütközéséből kialakuló, folyamatosan változó absztrakciónak. S egy *újfajta gazdasági berendezkedés* igénye sejlik fel a miniszterelnök több más nagy ívű beszédében is, amelyekben – a kormányprogramtól eltérően – a külvilág is megjelenik.

Orbán Viktor még jóval a választási győzelem előtt kifejtette, hogy a neoliberalizmus, a piac mindenhatóságáról szóló mítosz a globális válság következtében összeomlott. Ez temette maga alá az európai és hazai baloldalt, amely eredeti küldetésétől eltérve „a tőkével rendelkezők érdekeinek kiszolgálójává, a piacosítás zászlóvivőjévé és az állam lebontásának szószólójává vedlik át.” Most bebizonyosodott, hogy az állam nemcsak egyes területeken (oktatás, egészségügy, nyugdíjrendszer) működhet jobban, mint a piac, hanem magának a piacnak is csak ő lehet a megmentője. A „modern jobboldal” feladata az, hogy – a szabadság védelmét fel nem adva - „a szabályozott piac zászlóvivője” legyen, „amely határt szab az ön- és világveszélyesnek bizonyult spekulációnak” (Orbán 2009b 3., 7. o.).

A nevezetessé vált kötcsei beszéd szerint Magyarországon a baloldal csak *féloldalasan volt piactarát*. Hatalompolitikája, szavazatszerzési módszere egy „intellektuálisan rendkívül izgalmas, ám végtelenül kártékony megoldás... miközben az államot minden olyan területről kivonták, ahol valójában szükség lett volna rá (piacfejlesztés, egészségügy, oktatás stb.), egyfolytában növelték a járadékok és egyéb juttatások formájában állami forrásokból élők számát... *az etatizmusnak egy piactarát formáját*

² A kormányprogramon kívül a gazdaság szemléletet összegző Új Széchenyi Tervet és Orbán Viktor több beszédét vettük kiindulópontnak.

³ A részletes elemzést lásd G. Fodor–Fűrész-Giró-Szász (2011)

találták ki: nem az állami intézmények, hanem az államból élők számát növelve évről évre.” Ennek ellenére az egyén és a közösség viszonyát úgy értékelte, hogy a kívánatos egyensúly „megbillent az individuum irányába”, és ezzel együtt megbukott – nemcsak nálunk, hanem világméretben is – „a tudományos kapitalizmus...”, a piac mindenhatóságába vetett hit” (Orbán 2010a 4., 5. o).⁴

Ez egyben egy korszak végét jelenti, mert – mint a bálványosi előadás címe is hirdeti – „A nyugati típusú kapitalizmus került válságba.” „...egy évvel ezelőtt még eretnek dolognak számított volna megkérdőjelezni a piac mindenhatóságát, ma pedig egyáltalán nem tabu többé arról beszélni, hogyan kell az államnak nagyobb szerepet vállalnia.” Helyre kell állítani az erkölcsi rendet, mert „minél több szabadságot kapott a saját profitmegfontolásainak érvényesítésére, minél nagyobb távolságot harcolt ki magának az államtól a piac, annál inkább elporladt és semmivé lett az alapot biztosító morális kötőanyag” (Orbán 2010b 2. o).

Ezek a megfogalmazások az állam és a piac újfajta viszonyát vázolják fel: az állam nagyobb szerepét, a társadalomba, a politikába beágyazott gazdaságot.⁵ Fél évvel később az Új Széchenyi Terv *paradigmaváltást* irányozott elő - igaz, nem a gazdaság működésének egészében, hanem csak a gazdaságpolitikában.

A Terv három alappillére a jövőkép, a stratégia és a struktúra. A jövőkép egy felzárkózási (régebben úgy mondták, utolérési) cél: Magyarország 2030-ra meghaladja az unió átlagos fejlettségi szintjét. 2011-ig hét kiemelt mutató javítására készülnek akciótervek, azután pedig „átfogó és átütő reformok valósulnak meg” – amelyek tartalma itt még nincs megjelölve. A stratégia az egyensúlyt, a növekedést és a foglalkoztatást állítja a középpontba, mégpedig úgy, hogy az egyensúlyt megszorítások helyett élénkítéssel, a növekedés beindításával teremti meg. Végül a stratégia végrehajtását támogató struktúra „a nemzeti intézmények, az állami és piaci szervezetek, a közösségi és egyéni kezdeményezések új integrációját kívánja meg a nemzeti együttműködés rendszerében” – de hogy mi lenne ez az új integráció, arról nem szól a dokumentum. Maga az Új Széchenyi Terv – „a talpraállás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja” a paradigmaváltás legfontosabb eszköze (Magyarország Kormánya 2011, 12.-15.o.).

E célkitűzésekben kevés az új elem. Az élénkítő gazdaságpolitikának ciklikusan jelentkező, de évtizedes hagyományai vannak – talán csak a felzárkózási céldátum és a megszorítások elutasítása tekinthető újdonságnak. És ha az állam gazdasági szerepváltozásának konkrétumait nézzük, ezek sem egy új paradigma képét rajzolják fel.

Az erős állam egyik legfontosabb feladata általában is, de az induló hazai helyzetből következően még inkább a közérdek érvényesítése, a törvények következetes betartatása, a rend és biztonság megteremtése.

„Erős államra (van szükség), amely mindenekelőtt a közérdeket, nemzetünk érdekét szolgálja, nem egy kiváltságos szűk elit üzleti érdekeit. Az államnak pártatlannak kell lennie. Nem ügyeskedhet, nem változtathatja kénye-kedve szerint a törvényeket és a szabályokat. Ha az állam részrehajló, és magánérdekek kiszolgálójává alacsonyodik, magánérdekek foglyává teszi a törvényhozást, akkor saját működésének értelmét számolja fel” (A Nemzeti...2010 13.o.).

⁴ Kiemelés nem az eredetiben. http://www.nagyitas.hu/common/main.php?cikk_id=568&pgid=cikk

⁵ Polányi (1976) értelmében

Az állam garantálja a „szigorú, következetes törvények” érvényesítését mindenkire – politikai kiváltságok, mentességek nélkül, a törvény előtti egyenlőség alapján. „...a mindenkori kormány alapvető feladata, hogy a kiváltságok helyett polgárainak tulajdonát, a jogbiztonságot és a törvényességet védelmezze. Mindennek kiindulópontja, hogy maga az állam is törvénytisztelő legyen. A normakövetés nemcsak az állampolgároktól elvárt kötelesség, hanem a hatalomgyakorlókkal szemben is alapvető követelmény. A jogállami keretek között elfogadhatatlan, hogy parlamenti többsége birtokában a kormány alkotmány sértő törvények sorával bizonytalanítsa el állampolgárait, sodorja veszélybe a jogbiztonság alapelvét.” Fel kell számolni a korrupciót és a nepotizmust (u.o. 44-45. és 82., 83.o.), biztosítani kell „...a gazdasági szereplők számára a stabil és kiszámítható szabályozási környezetet” (Magyarország Kormánya 2011 21.o.).

A kormányprogram tehát az erős államot a megelőző évekre jellemző fogságba ejtett, magánérdekek által irányított állam ellentétéként, a törvényesség szigorú őréként, a jogállamiság fenntartójaként értelmezi. Ez pedig nem áll szemben a „nyugati típusú piacgazdaság” ideáltípusával, hanem annak *következetes megvalósítását*, a sokszor és joggal bírált hazai megvalósítás korrekcióját is jelentheti.

A hivatalos dokumentumok szerint az állam nem kíván a piac helyébe lépni, nem korlátozni, hanem éppen *élénkíteni akarja a versenyt*.

„Az állam a gazdaságon belüli forrás-allokáció szervezésében a legtöbb esetben ügyetlenebb, mint a piac. ...Az állam, a kormányzat a közösségért és a közjóért felel; nem fejleszti a gazdaságot, hanem szövetséget köt a gazdasággal, hogy az a nagyobb hozamot ígérő feltételekért, körülményekért cserébe vállaljon részt a közösség erősítésében. Tiszta és tisztességes ez az üzlet: versenyképességért erős közösség – erős közösségért versenyképesség. Az erőforrások és a termékek gazdasági megtérülés szerinti legjobb elrendezése a piac feladata” (Magyarország Kormánya 2011 23.o.).

Az állam nem versenyez a piaccal, de segít belépni a versenybe, hogy ezzel a monopóliumok, kartellek és erőfölényes helyzetek által uralt piacokon valódi versenyt hozzon létre. „Az államnak fontos feladata fellépni ezek ellen a helyzetek ellen. Ahol lehet, fel kell törni a kartellszerű működést, akár új versenytársak belépésének elősegítésével. Ahol pedig természetes monopóliumokról van szó, ott erősebb szabályozással, esetleg a tulajdonviszonyok átrendezésével szükséges fellépni” (A Nemzeti...23-24.o.). Vagy később: „...a piac a kereskedelem területén is saját törvényeit követi, és abban az államnak nem lehet korlátozó szerepe. A verseny korlátozása csak a fogyasztókat hozná hátrányba. Ugyanakkor nyilvánvaló: a piaci erőfölényből származó diktátumok gyakorlata sem egyenlő a szabad kereskedelemmel... Magyarországon is az állam a mainál jóval aktívabban használhatná a tisztességes kereskedelem érdekében és a hazai beszállítók védelmében a jelenleg is rendelkezésre álló szabályozási eszközeit... Eszközei közül természetesen nem hagyhatja ki a verseny erősítését sem, például alternatív, versengő kereskedelmi láncok létrejöttének elősegítésével” (u.o. 30-31).

Bár a politika és a gazdaság, a „közösség” és a vállalkozók „szövetsége” új megközelítésre is utalhat, mindez nem áll feltétlenül szemben a liberális kapitalizmus elveivel: az új szereplők piacra segítése és megerősítése a verseny élénkítését szolgálja. A kormányprogram és a Széchenyi Terv is két, részben egymást átfedő célcsoport, a kisebb vállalkozások és a hazai tulajdonban lévők előnyben részesítését szorgalmazza. A tisztességes verseny kívánja meg,

hogy „*egyensúlyozni kell a nagyok privilégiumait*. A nagy cégek, koncentrált ágazatok érdekérvényesítő képességüknél fogva képesek előnyök, transzferek megszerzésére, képesek egyszerre sok ezer munkahelyhez támogatást kérni a kormánytól. Ha a gazdaságpolitika nem kívánja hátrányos helyzetbe hozni a kiemelt kormányzati figyelmet kivívni nem képes kisebb cégeket, kompenzációs eszközöket kell kidolgoznia” (Magyarország Kormánya 2011 22.o.) – többek között az állami támogatások és a közbeszerzési törvény módosítása révén. A kormányprogram külön fejezetet szentel a magyar vállalkozások, termékek védelmének, elsősorban a versenyfelügyelet és a fogyasztóvédelem eszközeit említve (i.m. 28-30. o.). Ezeket a lépéseket egyes elemzők az új megközelítés központi elemének, egy „*korszerű protekcionista gazdaságpolitika*” kialakításának tekintik (G. Fodor-Fürész-Giró-Szász 2010).

Megintcsak azt mondhatjuk: mindez még nem paradigmaváltás. A kis-és középvállalatok erősítése az Európai Unió egyik prioritása, sokféle támogatási tilalom alóli mentesség indoka, és régi program Magyarországon, ha eddig kevés eredménnyel járt is. Maga a versenyszabályozás szintén ismeri az ellenméreg koncepciót, több kisebb cég összeolvadásának engedélyezését annak érdekében, hogy így a domináns vállalat sikeres kihívói lehessenek. Vagyis a verseny élénkítése a liberális elvek szerint sem csak versenysemleges módszereket ismer. A hazai piac védelmének kifinomult formái, amit a szakirodalom „red tape barrier”-nek nevez,⁶ ugyancsak közismertek az egész világon.

Még kevésbé tekinthető paradigmaváltásnak, hanem éppenséggel a *korábbi kormányzati gazdaságpolitika több kulcselemében hozott fordulatot* a 2011 tavaszán meghirdetett Széll Kálmán Terv, az ezen alapuló reformprogram és a konvergencia program frissített változata. Itt ugyanis már egyértelműen az egyensúly (az államháztartási hiány és az államadósság rátájának leszorítása) áll a középpontban, mégpedig hosszabb távra fenntartható módon. Ennek súlyát jól mutatja, hogy a követelményeket az új alkotmányba is beépítették.

A kiindulópont nyilván a külső – uniós és pénzügyi – korlátok átlépésére tett kísérletek kudarca: az EU által felállított hiánycélt tartani kell, és a 2010-es intézkedések csak átmeneti megoldást jelentenek. A Széll Kálmán Terv, legalábbis annak angol nyelvű változata nyíltan elismeri, amit a nemzetközi intézmények és befektetők már korábban megfogalmaztak: a bevételnövelő lépések 2013-14-re már nem biztosítják a költségvetési hiány kívánatos szintjét, annak eléréséhez „további intézkedések szükségesek” (Ministry of National Economy 2011. 3.o.)⁷ Ennek nyomán a konvergencia program a korábbi 4-6 százalékos növekedés helyett „konzervatív makrogazdasági pályával” számol, a Széchenyi Terv keresletélénkítő programja helyett kínálat oldali növekedés ösztönzést és – explicit módon is megfogalmazva nem-keynesi típusú – reformokat irányoz elő (A Magyar Köztársaság Kormánya 2011a, 5.o.). Ezek legfontosabb eleme az államháztartási kiadások és az államadósság tartós csökkentése, a devizahitelek kockázatainak kezelése, az üzleti környezet javítása, a munkaerőpiac, valamint a nyugdíj-és szociális ellátórendszer átalakítása, a közösségi közlekedés, az oktatás, és a közigazgatás, az önkormányzatok reformja.

A nyolc nagy területre összpontosító, 31 pontban felvázolt változtatások zöme az államháztartás kiadási oldalát érinti, szakít a korábbi miniszterelnöki beszédek és kormányzati programok lényeges pontjaival: az állam nagyobb szerepe helyett a költségvetési újraelosztás, „az államból élők” számának radikális csökkentését tűzi ki célul, és a háztartások jelentős részének jövedelmét, állami támogatását, fogyasztását

⁶ Lásd ennek hazai elemzését Török- Dely-Gray (2008)

⁷ A „no policy change” forgatókönyv elemzéséről lásd Oblath (2010)

mérséklő *megszorító* intézkedéseket tartalmaz. (Az egyensúlyt javító hatás 2012-ben 550, 2013-tól évente 900 milliárd forint - A Magyar Köztársaság Kormánya 2011b, 38.o.).

Ezek a programok és reformok tehát önmagukban – a megvalósítás lehetőségétől és részleteitől függetlenül – az állami jövedelemelosztás visszaszorítását irányozzák elő, elsősorban a szociális területen. Az állam és a vállalatok kapcsolatával, a szűkebben vett gazdaságon belüli intézményrendszerrel, vagyis az általunk vizsgált szektorral kevésbé foglalkoznak. Ilyen kérdésekre csak az üzleti környezet javításáról szóló rész utal, amely az adminisztratív terhek csökkentésén, a közbeszerzés átalakításán, a közszolgáltatások és a tőkepiac fejlesztésén kívül a „versenyképességi szerződések” megkötését helyezi kilátásba, „amelyek keretében az állam egy területtel vagy ágazattal megegyezést köt, vállalva bizonyos kedvezményeket, a vállalkozásoknak kormány által fontosnak tartott területeken tett konkrét vállalásaiért cserébe” (A Magyar Köztársaság Kormánya 2011b, 9.o.). Ez beleillik a korábban is hangoztatott nézetrendszerbe, miközben az újfajta, nem-piaci típusú együttműködést szorgalmazó tervek háttérévé a 2011 tavaszi dokumentumok szerint egy ortodox egyensúlyjavító program válik, ami a korábban körvonalazott lépések keretfeltételeit is módosíthatja.

A kormányzati programokból kiolvasható tehát a válságba került, a liberális „nyugati kapitalizmus” gyökeres átalakításának, az állami dominanciának az igénye – de az is, hogy annak csak egy javított kiadásról, az előző kabinetek által elrontott változat korrekciójáról, sőt a Széll Kálmán Tervtől kezdve következetesebb, keményebb megvalósításáról van szó. Az utóbbi esetben az erős állam a piac és a verseny megerősítését is szolgálhatja, akár átmeneti versenykorlátozás árán. És persze az is lehetséges, hogy a deklarációk önmagukban ellentmondásosak, vagy – mint olyan sok hasonló dokumentum esetében – papíron maradnak, és a ténylegesen megtett lépések egészen más irányt mutatnak. A normakövető, az alkotmányosság szabályait betartó, a gazdasági szereplőinek kiszámíthatóságot és jogbiztonságot ígérő állam képét könnyű ütköztetni az elmúlt hónapok eseményeivel. De a vitapartnerek nyilván azt állítanák, hogy az átmeneti normaszegés az új, stabil normák kialakítását szolgálja; itt is a „versenyteremtés versenytorzítás árán” logikája érvényesül. A további mérlegeléshez nézzük meg, hogyan értelmezhető az erős állam, a piachoz és a versenyhez fűződő viszony az Orbán kormány intézkedéseinek fényében.

A változtatások

Az állami magatartásnak a tulajdonosi és a szabályozói szerepét vizsgáljuk meg részletesebben – itt az erős állam felfogásának érvényesülése jól kimutatható. Előljáróban érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a most vizsgált elemek zöme tételesen nem szerepelt a kormányprogramban – legfeljebb más dokumentumokban, beszédekben találhatunk rájuk utaló célzásokat. Ugyanakkor egy részükre van nemzetközi példa: a válság hatására a világ fejlett régióiban, az Európai Unióban is kiterjedt az állami támogatás és a köztulajdon, mint a bankok, vállalatok megmentésének eszköze, sokhelyütt felbukkantak a különadók és protekcionista, a hazai cégeket, piacokat védő intézkedések.⁸ A térbeli precedensek mellett időbeli folytonosság is kimutatható, mégpedig nemcsak az első Orbán kabinet intézkedéseivel, hanem – az éles elvi elhatárolódás ellenére - a Gyurcsány és a Bajnai

⁸ Ezekről áttekintést ad Laki-Voszka (2010)

kormány stabilizáló, majd válságkezelő csomagjainak több elemével is. De nem hiányoznak az innovációk sem.

Az állam mint tulajdonos: vagyongyarapítás és központosítás

(Az állami tulajdon kiterjesztése) Az állami vagyon körének bővítése önmagában nem újdonság. A Fidesz előző kormányzati ciklusában is lassította, néhány esetben visszafordította a privatizációt (Voszka 2001), majd ellenzékben is ezt az álláspontot képviselte, a változtatások egy részét pedig már a Bajnai kabinet elindította. Módosult azonban a tervek léptéke, új megközelítések és részben új módszerek jelentek meg. Az állami tulajdonosi szerep „újraépítése” és kiterjesztése, bár a kormányprogram nem szól róla, a hivatalos kormánypolitika rangjára emelkedett. A privatizációt pedig az alkotmány tervezete kivételnek tekinti.

A miniszterelnök még hivatalba lépése előtt ezt mondta: „...egy nemzetgazdaság hazai kézben lévő stratégiai ágazatok... nélkül gyenge és sebezhető. Az új világban érték lesz a nemzeti vagyon, a hazai tulajdonban lévő bankrendszer, érték lesz az energia, a föld, az élelmiszer, a víz, és a természet értékeit, a köz érdekét az állam tulajdona is védi” (Orbán 2009a). A Magyar Nemzeti Vagyonkezelő feladatai közé bekerült az állami vagyon gyarapításának az az értelmezése, amely magába foglalja „akár a vagyoni kör bővítését is.”⁹ A fejlesztési miniszter ősszel egyértelműen kijelentette, hogy „jelentős lépéseket terveznek az állami vagyon gyarapítása terén,” például az energia szektorban (Marnitz 2010f). Eközben az eladásokat az alkotmány szövegjavaslata is korlátozza: „Nemzeti vagyont csak törvényben meghatározott célból lehet átruházni, törvényben meghatározott kivételekkel, az értékarányosság követelményének figyelembevétele mellett.” (Magyarország Alaptörvénye 2011 38. cikk (3)). Hivatalos nyilatkozatok szerint készülnek – de május végéig még nem kerültek az országgyűlés elé - az új vagyonpolitikai irányelvek, amelyek lényege az állami vagyon megerősítése, hatékony működtetése.¹⁰

A kormányváltás előtti időszakkal *folytonosságot* mutató ügyek legnagyobbika a *Magyar Olajipari* Nyrt. (Mol) 21 százalékos pakettjének állami kézbe vétele, amiről már a Bajnai kabinet idején is folytak a magas szintű tárgyalások.

Az OMV 2009 áprilisában adta el részeseését ismeretlen tulajdonosi háttérű, de az orosz kormánnyal kiváló kapcsolatokat ápoló Szurgutnyeftyegaznak. Noha eleinte a Mol nem minősítette ellenségesnek a belépést, védekezésésképpen módosította alapszabályát, és az orosz céget hatósági engedély híján azóta sem jegyezték be a részvénykönyvbe, így nem tud élni szavazati jogával. Sajtóhírek szerint a magyar olajvállalat 2010 elején vételi ajánlatot tett a csomagra, és a kérdés már akkor szerepelt az orosz kormánnyal folytatott tárgyalások napirendjén, de megoldás nem született (Mol-ajánlat 2010). Ősszel felvetődött, hogy a Szurgut 4-500 milliárdra becsült pakettjét – a költségvetési hiány növelését elkerülendő – a Magyar Befektetési Bank vagy a Magyar Villamos Művek veszi meg, így biztosítva a közvetett állami tulajdonlást (Marnitz 2010h). Végül 2011 májusában a kormányzat közvetlenül vásárolta meg az olajipari vállalat részvénycsomagját, az 1,88 millió eurós vételárat az IMF hitel még fel nem használt részéből fedezve, ami a tartalékok apasztása árán

⁹ <http://www.mnvzrt.hu/bemutakozas/altalanos>

¹⁰ http://nol.hu/gazdasag/parlament_ele_kerulhetnek_az_uj_vagyonpolitikai_iranyelvek

lehetővé tette a bruttó államadósság és a költségvetési hiány növekedésének elkerülését. A kormányzóvivő a tranzakciót „egy önmagán jelentősen túlmutató jelentőségű dolog”-ként értékelte a cég stratégiai, nemzetbiztonsági szerepe miatt, és általánosságban is leszögezte: „Ha megnyílik annak lehetősége, hogy egy ország újraélessze a korábban elherdált és esztelen privatizációval eltékozolt nemzeti vagyonát, növelni, gyarapítani tudja a nemzeti vagyont, akkor azt meg kell tennie.”¹¹ Mivel a hivatalos célok a nemzeti befolyás érvényesítése és az energiatartalom csökkentése mellett „más állami cégekkel való szinergia lehetőségek kiaknázását” is említették, ismét felerősödtek az MVM-Mol összeolvadásról szóló találgatások.¹²

Az MVM szerepelt a zavaros tulajdonosváltás és az olcsó gázforrások bedugulása után pénzügyi nehézségekkel küzdő EMFESz sorsának rendezőjeként is (Marnitz 2010h) – amíg 2011 elején fel nem függesztették az *alternatív gázszolgáltató* működési engedélyét. Lényegesen nagyobb falat lenne az E.on *földgáz nagykereskedelmi* cégének állami kézbe vétele, amit már az előző Orbán kormány is tervezett, a Bajnai kabinet pedig az elővásárlási jog szerződésbe iktatásával előkészített. Erre 2009-ben került sor, amikor megállapodást kötöttek a német energetikai nagyvállalattal a tarifákban addig nem érvényesített költségek megtérítéséről (M.I. 2010). A 2010 nyarán bevezetett energiaár emelési tilalom, majd néhány hónap múlva az árbevételre kivetett, az alacsony nyereségtartalommal működő gázkereskedőt különösen sújtó különadó miatt most már komolyan felmerül az állami vásárlás lehetősége. Újabb tervek körvonalazódnak az állami áram nagykereskedő gázpiaci belépésére is, a Mol és az E.on rovására (A villamosművet...2011).

A másik nagy horderejű ügy a hanyattatott sorsú *Malév* történetének újabb fejezete, amely ráadásul további, még költségesebb visszaállamosításokat indíthat el.

A válság okozta kereslet csökkenést is megszenvedő légitársasági vállalat 2009-ben ismét elvesztette a tőkéjét, és a felszámolás megelőzésére a magyar állam 2010 februárjában részvényre konvertálta a cég 25 milliárdos adósságát, így az orosz állami bank helyébe lépve Malév 95 százalékanak tulajdonosa lett, bár a Vnyesekonombanknak legnagyobb hitelezőként minden lényeges kérdésben megmaradt a vétőjoga. Az új kormány tovább finanszírozta a veszteségeket, 20 milliárdos tőkejuttatást és hitelt adott a cégnek, 2011-re újabb 14 milliárd támogatást ígérve (Varga G. 2010b, Malév...2010). A konkurensok már a korábbi állami támogatást is megtámadták az európai versenyhatóságnál, és a brüsszeli bizottság év végén el is indította a hivatalos vizsgálatot (Bizottsági...2010). Az állami tulajdont itt nem tervezik hosszú távra; 2011 tavaszán a kormányzat kínai befektetőkkel tárgyal a cég átvételéről.¹³

Ennél nagyságrendileg jelentősebb tétel lenne a *Budapest Airport esetleges visszavásárlása*. A 2005-ben rekord összegért, több mint 460 milliárd forintért eladott repülőtér üzemeltető privatizációjához kapcsolódó, nyilvánosságra került szerződés ugyanis kártérítést ígért a vevőnek, ha a BA „külső körülmények miatt” a felszámolás sorsára jutna. Mivel a magyar légitársaság adja a forgalom 45 százalékát, a német befektető szerint a Malév bedőlése ilyen helyzethez vezetne. A tét nagy: a Hochtiefnek a vételárat kamatokkal megfelelő követelése 5-600 milliárd forint (Torontáli 2010b). De az állami kézbe vétel elvileg nem lehet ellenére a kormánynak. A korábbi magánüzemeltetővel az első Orbán kabinet bontott szerződést – tetemes kártérítést

¹¹ http://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/gyarapitani_kell_a_nemzeti_vagyont_szijjarto.150003.html

¹² http://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/fellelegezhetunk_de_ritka_a_levego_a_mol_korul.150086.html

¹³ http://www.figyelo.hu/20110503/kinai_landolas/?action=nyomtat

kifizetve -, most pedig az Új Széchenyi Terv kiemelt helyen a privatizációt hibáztatja Ferihegy regionális lemaradásáért (Magyarország Kormánya 2011 296.o.).

Ezektől az esetektől eltérően *újdonságnak számít az* állami tulajdon kiterjesztésének nagyívű terve a *bankszektorban*. „A pénzügyi szerkezetet át kell alakítani, legalább ötven százalékos magyar tulajdoni arányra lenne szükség” – mondta a nemzetgazdasági miniszter kinevezése előtt (Matolcsy 2010). Ennek egyik útja a meglévő bankok állami kézbe vétele.

Az első jelölt az MKB lehet, amelynek német anyabankja az állami segítség miatt kénytelen megválni néhány befektetésétől. A patinás magyar pénzügyet az elbukott hitelektől és a különadótól is sújtva 2010-ben 118 milliárdos negatív eredményt hozott (Ábrahám 2011). A Bayerische Landesbank tőkeemeléssel kisegítette az MKB-t, de sajtóhírek szerint a német vezetők a kormányváltás óta több megbeszélést is folytattak eladásáról a magyar miniszterelnökkel, aki szívesen látná a bankot állami - vagy magánbefektetők közreműködésével legalább hazai – kézben (Fekete 2010b). Ezen kívül felmerült több állami (rész)tulajdonú bank alapítása a fizetésképtelen adósok hiteleinek kivásárlására, az önkormányzatok kölcsöneinek kezelésére, az energiatakarékos beruházások vagy egyes ágazatok - mezőgazdaság, építőipar – finanszírozására („zöld bank”, „gazdabank”), illetve a kis-és középvállalatok hitelügyének kielégítésére (Magyarország Kormánya 2010 35.o.)

Az állami kézbe vétel legjelentősebb tétele, a *magánnyugdíj pénztárak* szinte teljes vagyonának visszacsatornázása az állami rendszerbe nemcsak az állampolgárokat és a vagyongazdálkodókat érinti, hanem – kisebb mértékben - a pénztárak portfóliójában lévő részvények tulajdonosváltásán keresztül a *tőzsdei társaságokat* is. Becslések szerint ezen a kerülőúton mintegy 350 milliárdnyi vagyon kerül állami kézbe, elsősorban a legnagyobb cégek (MOL, OTP, Richter) kisebbségi pakettjei.

(*A tulajdonosi joggyakorlás átrendezése*) A fő irány itt a központosítás, amibe csak egy döntés nem illik bele: a vagyongazdálkodás megkettőzése több tucat vállalat átadásával az MFB-nek – ami viszont az első Orbán kabinet idején is megtörtént. A kormányváltások idején megszokott a tömeges vezetőcsere az állami vállalatok élén, de újdonság, hogy az *igazgatósági tagok* leváltása helyett sokhelyütt (Eximbank, Volán társaságok, a fővárosi cégek zöme) magát a *testületet szüntették meg*. A társasági törvény által már régebben lehetővé tett, de nálunk eddig alig alkalmazott, még inkább a német vállalatirányítási modellhez közelítő megoldás a döntések centralizációját, a vállalaton kívüli ellenőrzés visszaszorítását szolgálhatja, miközben csökkenti a politikai jutalmazásra is használt vezetői helyek számát, és hozzájárul az állami (vállalati) költségek lefaragásához.

Az igazgatóságok felszámolása vagy összevonása többször összekapcsolódott az *irányítási szervezet megváltoztatásával, holdingok létrehozásával*. Ennek legnagyobb horderejű terve az évente több százmilliárd közpénzzel finanszírozott MÁV és az ehhez viszonyítva elenyésző támogatottságú Volán vállalatok (és esetleg a GySEV állami részének) egyesített irányítása. A 2011 végén felállítandó holding fő feladata a tevékenységek, menetrendek összehangolása, a költségek csökkentése a párhuzamosságok felszámolásával. A nagy szervezeten belül még inkább háttérbe szorulhat a lényegesen olcsóbb közúti közlekedés, amelynek valószínűleg újabb járatokról kell majd lemondania több leállított szárnyvonal újraindítása miatt is – ami viszont tovább növeli a vasút évente mintegy 300 milliárdos költségvetési finanszírozási igényét (Terhes...2010, Váczi 2010a). Holdingok kialakítását tervezi a kormányzat az egészségügyben is, kórházak és más intézmények összevonásával.

E téren a leghatározottabb lépéseket eddig a Fővárosi Önkormányzat tette meg két vagyonkezelő központ létrehozásával – de az alapminta itt a több városban (elsőként tíz éve Debrecenben) megalakított holding szervezet.

A budapesti megoldás különlegessége, hogy két (Központnak nevezett) szervezet alakul, az egyik a közlekedésben, a BKV-n kívül a parkolási társaságokat és az útfelújításokat is bevonva, a másik pedig nyolc, tisztán önkormányzati tulajdonú társaságból. A cél a korábban valóban kevésbé hatékony, sok testület és ügyosztály között megosztott, operatív politikai beavatkozásoknak kitett tulajdonosi érdekek jobb érvényesítése, a stratégiai irányítás és ellenőrzés erősítése, a gazdálkodás csoport szintű optimalizálása, a méretgazdaságossági előnyök kihasználása - és mindezek következtében a működési eredmények javítása, a korrupciós csatornák elzárása (Pénzügykutató Alapítvány 2010b). Az önkormányzati támogatások szűkössége miatt ismét felbukkant az a régebbi elgondolás, hogy az állam szerezzon részesedést a BKV-ban vagy a holdingban, és tőkeemeléssel, kiszámítható költségvetési támogatással biztosítsa a tömegközlekedés megfelelő finanszírozását (Váczi 2010b). Így az önkormányzati tulajdonosi joggyakorlás átalakítása a központi állami tulajdon (és pénzügyi felelősség) kiterjesztésével kapcsolódna össze.

A helyi állam és a központi állam felfogása hasonló a magántársaságokkal korábban kötött *szerveződések felülvizsgálatában is*. Az önkormányzati cégek részleges privatizálása sokhelyütt koncessziós-üzemeltetési szerződésekkel, a menedzsment jogok átalakításával kapcsolódott össze, és már az előző években is volt példa a megállapodások módosítására. A Fővárosi Vízműveknél kisebb átalakítás történt, de a kaposvári vízmű szerződés lejártakor a helyhatóság visszavásárolta az üzemeltetési jogokat (Bertók 2008), Pécsen pedig a Fidesz vezette önkormányzat újonnan alapított társasága 2009-ben viharos körülmények között, a francia nagyvállalat által üzemeltetett vízmű fizikai elfoglalásával vette át a szolgáltatást (Bokody 2010).

A budapesti főpolgármester helyettes értékelése a tulajdonosi szerkezetről még a központi kormányzaténál is egyértelműbb: „A közszolgáltatásban nincs helye magáncégeknek, mivel ezek lényege a profittermelés, amely ellentétben áll a közüzemi díjak elfogadható mederben tartásával” (Szalai 2010). Bár a vezető nem feltételezi a száz százalékos önkormányzati tulajdonlás visszaállítását minden társaságban, a korábban kötött privatizációs szerződések felülvizsgálatát – ami az átalakításon kívül a felbontáshoz is vezethet - széles körben indokoltnak látja.

Néhányan, mint a Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, a privatizációs szerződések szélesebb körének áttekintését is szükségesnek tartják (Szabó 2011). Ez a jogbizonytalanságot okozó, technikailag is nehézkesnek látszó javaslat nem kapott hivatalos megerősítést – nem úgy, mint az állam és a magántőke együttműködésével megvalósított *PPP beruházások felülvizsgálata*.

A kormány megítélése szerint a mintegy száz, összesen háromezer milliárd, de évente is több mint százmilliárd forintnyi költségvetési kiadással járó projektek zöme az állam számára előnytelen megállapodást jelent. A felülvizsgálatok célja a beruházások „valós értékének” elszámolása, a szerződések módosítása vagy azok kiváltása, és a sport, kulturális, felsőoktatási, infrastrukturális és börtön beruházások állami-önkormányzati kézbe vétele (Cseke 2010). A folyamatban lévő ügyleteket is felfüggesztik – bár újabbak indításáról (a Puskás stadion felújításáról) mégis szó esik.

A kormányzati rendelkezési jogok kiterjesztésének és a tulajdonosi joggyakorlás átalakításának vitatott esete volt az iszapkatasztrófát okozó Magyar Alumínium Zrt. (MAL) *állami felügyelet alá vétele* is.

A céghez miniszteri biztost neveztek ki, minden lényeges kérdést átfogó döntési jogkörrel. Az intézkedés alapja nem az Alkotmány által rendkívüli helyzetben lehetővé tett rendkívüli kormány- vagy parlamenti döntés, hanem a honvédelmi törvény gyorsan átvezetett módosítása lett: „katasztrófhelyzetben” kormányrendelettel előírható ilyen lépés. Jogi szakértők hiányolják a jogszabályból a szükséghelyzet specifikálást és a korlátozás időtartamának megjelölését – egyes elemzők a kabinetnek adott „biankó csekkről” írtak, amelynek alapján bármilyen magánvállalat *de facto* államosítható (Nagy 2010). Ezt azonban a rendkívüli helyzet meghirdetésével elvileg eddig is meg lehetett tenni – anélkül pedig így sem lett sokkal könnyebb.

* * *

A közvagyon kiterjesztése és a tulajdonosi joggyakorlás közvetlenebbé, centralizáltabbá tétele a kormányzati ciklus elején tehát részben még csak meghirdetett vagy tervezett lépés. Az *indítékok* többrétűek: az autonóm kormányzati szándékok mellett megjelentek a pénzügyi vagy természeti katasztrófa okozta kényszerek, és a vásárlás gyakran nincs sem az eladók, sem az érintett cégek vezetőinek ellenére. A nemzetközi példáktól eltérően így a cél nemcsak a bankok, vállalatok megmentése, és többnyire nem átmeneti, időleges lépésekről van szó. A *módszerek* fő jellemzője a költségvetési kiadások, az államadósság és a deficit növelésének minimalizálása, amit a 2011 tavaszi, egyensúlyjavító gazdaságpolitikai fordulat csak még hangsúlyosabbá tehet. Ezért nem feltétlenül cél egyes cégek teljes pakettjének megszerzése, csak a jelenlét és befolyás biztosítása kisebb-nagyobb csomagok révén. Sokszor kerülőutakon, állami vállalatokon, a nyugdíjpénztári befektetések átvételén keresztül növekszik a köztulajdon, amely a külföldiekkel szemben esetenként hazai magánbefektetőkkel is társul. Így az állam és a magántőke együttműködése a korábbi PPP konstrukciótól gyökeresen eltérő, új jelentést kaphat.

Az állami tulajdon kiterjesztését esetenként megkönnyítheti az olcsó vásárlás lehetősége. Ennek önmagában is kedvez a válság vagyont leértékelő, sokhelyütt mindmáig érzékelhető hatása. A kormányzat azonban *szabályozói hatalmával élve maga is elősegítheti az árcsökkenést*, ezen keresztül saját tulajdonosi szerepének kiterjesztését.

Az állam mint szabályozó: a piacok lezárása és a jövedelmek újraelosztása

Az állam szabályozói szerepköréből három elemet, a piacnyitás kezelését, a különadókat és a támogatások elosztását vizsgáljuk meg közelebbről.

(*A liberalizálás visszafordítása*) Az elmúlt évek piacnyitásairól a kormányzat általános véleményének tekinthető a Fidesz politikusok értékelése az energetikai szektorról: a liberalizálás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a monopolhelyzetek nem

enyhültek, az árak folyamatosan emelkedtek (Marnitz 2010d). A megoldás fő útja 2010-ben nem a liberalizálás visszavétele, hanem a jövedelmek állami újraelosztása volt.

E főszabály alól látványos kivétel a *gyógyszertárak* működésének szigorítása. 2007-től az új alapítások megkönnyítése, a tulajdonlás gyógyszerészi képzettségének és a patikasűrűség előírásának feloldása, valamint egyes készítmények gyógyszertáron kívüli árusításának engedélyezése elemzések szerint élénkítette a versenyt, és kedvező volt a fogyasztók számára. Ennek ellenére már a kormányprogramban is szerepelt a szektor újraszabályozása a csődök megakadályozása, a kispatikák fennmaradása érdekében (A Nemzeti...58.o.).

A liberalizáció után a patikák száma hatszázzal, majdnem 30 százalékkal nőtt, 15 milliárdnyi tőke áramlott az ágazatba, 3-400 új munkahely jött létre, javult a szolgáltatás minősége, és erősödött az árverseny.¹⁴ A Gyógyszerész Kamara viszont azt emelte ki, hogy a kispatikák nehéz helyzetbe kerültek, negyedük veszteséggé vált, sokat közülük bezártak. A Fidesz politikusok ezeket az érveket fogadták el: a liberalizáció nem javította, hanem rontotta a hozzáférési esélyek egyenlőségét, a gyógyszertáraknak hazai kézben, családi vállalkozásként kell működniük, mert stratégiai ágazatról van szó, és csak így biztosítható a személyes viszony a betegekkel.¹⁵ Az új szabályok szerint a patikák tulajdonosa megint csak gyógyszerész lehet – ami a kritikusok szerint elegendő tőke hiányában tömeges megszűnésekhez vezet majd (Fürjes 2010).

(*Különadók*) Ahogy az állami tulajdon kiterjesztése, úgy a különadók sem szerepeltek a kormányprogramban. Bevezetésük oka nyilvánvalóan az ország kemény költségvetési korlátjának – a tervezett hiányszint betartásának – brüsszeli előírása, ugyanakkor a hagyományosnak számító lakossági megszorítások kiváltásának-elodázásának politikai szándéka volt. A megterhelt ágazatok zömét azonban említette a kormányprogram, mégpedig a versenytorzítással kapcsolatban: a kereskedelemben sok az erőfölényes helyzet, az energetikában az árak a monopóliumok miatt meghaladják a környező országok szintjét, és a látszólagos verseny ellenére magasak a banki kamatmarzsok. Az adókivetés módjával ezért más meghirdetett kormányzati prioritások érvényesítését is lehetett szolgálni, a tisztességes verseny feltételeinek megteremtését, a hazai tulajdonban lévő, illetve kisebb cégek előnyben részesítését, és ezzel az érintetteknél szélesebb körben is népszerű „igazságosság” érvényesítését. Ugyanakkor az Új Széchenyi Terv a támogatások szükségességét indokolva elismerte az ilyen eszközök versenyellenes hatását: „a szabályozás és az adópolitika eszközei ... önmagukban és egyedül – mivel a jó játékszabályok stabilak, egyszerűek és mindenkire ugyanúgy vonatkoznak – csak nagyon korlátozottan és *a piacok működését torzító formában* képesek arra, hogy a hazai vállalkozások pozícióerősítését szolgálják” (Magyarország Kormánya 2011 22.o., kiemelés nem az eredetiben).

A különadók *hazai előzményei* a stabilizációs programok több hullámához kapcsolódtak.

Az első áldozatok a gyógyszeripari cégek voltak, amelyek az állammal kötött megállapodás alapján már 2003-tól teljesítettek extra befizetéseket, 2005-ben és 2006-ban már 20 milliárdnál nagyobb összeget. 2007-től a társadalombiztosítás által támogatott készítmények forgalmának 12 százalékát kellett visszafizetniük, ami az orvoslátogatói díjjal és a támogatás-volumen szerződésekkel együtt 2009-ra

¹⁴ <http://www.mri-kossuth.hu/hirek/patikaliberalizacio-ervek-es-ellenervek-html>,
http://www.weborvos.hu/egeszsegpolitika/csak_bunbak_patikaliberalizacio/164426/

¹⁵ http://hvg.hu/itthon/20101125_fidesz_nemzeti_kez_gyogyszerellatas

ötvenmilliárd forint fölé emelkedett. Ebből tavaly már levonhatták a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások ötödét, de a közpénzeket így is több mint 30 milliárddal gyarapították.¹⁶ Második lépésben hozzájuk csatlakoztak a több százmilliárdos nyereséget kimutató bankok, 2005-2006-ban összesen 70 milliárd forintos pótbefizetéssel. 2007-től az államilag támogatott hitelek kamatbevételének húsz százalékát kellett átutalniuk a költségvetésbe, évente nagyjából 13 milliárd forintot (Pénzügykutató Alapítvány 2010a). Az energetikában a nyereségre kiszabott nyolc százalékos Robin Hood adóból – amelynek célja a távhőszolgáltatás olcsóbbá tétele volt – 2009-ben 30, 2010-ben 20 milliárd forint folyt be. A Gyurcsány kabinet 2008-ban az internetre is külön elvonást szándékozott kivetni, hogy átalakítsa a Nemzeti Kulturális Alap bevételeinek szerkezetét. Noha a törvényjavaslatnak már a szövege is elkészült, a telekommunikációs lobbik – az akkori ellenzék támogatásával – még sikerrel lépett fel ellene, a fejlesztések visszafogásának kedvezőtlen nemzetgazdasági hatásaival érvelve (Torontáli 2010a).

Már ebből a rövid felsorolásból is látszik, hogy az előző kormányok és a jelenlegi kabinet lépései *több ponton is különböznek*. Míg a korábbi extra elvonások szűkebb körűek és általában kisebb mértékűek voltak, továbbá – a bankadó kivételével – valamilyen konkrét feladatra rendelt kassza feltöltését szolgálták, addig az új, nagyobb adók közvetlenül a költségvetésbe folynak be, a hiányt finanszírozzák. Ráadásul a vállalatok szempontjából visszamenőleges hatályúak: az év közepén az egész, már megkezdett üzleti évre érvényesek. Fontos eltérés az érdekeltek bevonása a döntés előkészítésbe, pontosabban az alku lehetősége. Azelőtt voltak iparágak, amelyek el tudták hárítani a különadót, vagy utólag enyhítést értek el (távközlés, gyógyszeripar). Most az érintettek köréről csak a pénzügyi szektorban folyt nyilvános vita – itt kisebb csoportok ki-, illetve bekerültek a megterheltek közé –, másutt legfeljebb az ár és egyéb szabályozási kompenzációról lehet tárgyalni. A kormány ezen a területen kezdetben erősebbnek látszott elődeinél.

Az új kormány elsőként *a pénzügyi szervezetek befizetéseit* növelte meg radikálisan. Bankadót a válság hatására vagy a következő válságok elkerülésére *más országokban* is kivetettek, de a bevétel sokhelyütt a bankválságok kezelésére szolgáló alapba folyik be, és a nálunk alkalmazottnál sokkal kisebb terhet jelent az ágazatnak (Pénzügykutató Alapítvány 2010a). Magyarországon ebből a forrásból már 2010-ben 187 milliárd forintot és a következő két évre is ugyanekkora befizetést vár a kormány.

A piaci szereplők az összegeket nem tudták befolyásolni, de annak felosztásába az érintett szövetségeket is bevonták. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy az eredeti tervezetektől eltérően nem mentesültek az adó alól a frissen alapított biztosítók, köztük az előző Orbán kormány pénzügyminiszterének érdekeltségi körébe tartozó CIG Pannónia életbiztosító (Baka-Csuhaj 2010). Kikerültek viszont az elvonás hatálya alól a pénzügyi közvetítő cégek (például a hitelközvetítők mindegyike veszteséggé vált volna), ami az állami Magyar Postán kívül több ezer, részben hazai tulajdonban lévő kisebb vállalkozásnak kedvezett.

Ugyanezt a kört részesítette előnyben az adó sávok progresszivitása, ami egy módosító indítvány nyomán került be a törvénybe. Az adóalap pedig a 2009-es mérlegfőösszeg,¹⁷ hivatalos indoklások szerint azért, mert a nyereségadó a hatékony cégeket büntetné, továbbá a

¹⁶ <http://www.igy.hu/node/94>

¹⁷ 50 milliárd forint adóalapig 0,15, azon felül 0,5 százalékot kell fizetni. Az adóalap a biztosítóknál a kamat, díj és jutalék eredmény, amelynek 6,5 százaléka a különadó. Az effektív adóterhelés így a pénzügyi szervezetek átlagában megközelíti a nyereség felét (Baka-Csuhaj 2010).

profit a forgalomnál jobban manipulálható mutató, és a nagy (nemzetközi) céghálózatok különösen alkalmasak az eredmények elrejtésére. A forgalom arányos adózás viszont a veszteségeket is sújtja, illetve kiterjeszti ezt a kört. (Tavaly első félévében 17 bank, a legnagyobbak közül az MKB is a negatív tartományba csúszott.) Ez a megoldás óriási előnyt jelentett az ágazat nyereségének felét produkáló, de a bankadónak így csak a negyedét fizető OTP-nek.¹⁸

Így a magyar irányítás alatt álló (az új idők szófordulatával élve: hazai központú¹⁹) pénzügyi szervezetek *viszonylag jól jártak* külföldiekhez képest. Ez az adórendszer versenyelőnyt jelent számukra, amit piaci részesedésük növelésére tudnak felhasználni, illetve leértékeli – olcsóbban megvehetővé teszi - az erősen terhelt külföldi bankokat.

A pénzügyi szektor szereplői már kezdettől szorgalmazták, hogy a nemzetgazdasági gondok enyhítésébe más ágazatokat is vonjanak be (Kriván 2010a). Ez 2010 őszén az energetikában, a távközlésben és a kiskereskedelemben meg is történt.

A pénzügyi szervezeteken kívüli területek kiválasztását a kormányzat sem általánosságban, sem tételesen nem indokolta meg. A döntési kritériumok feltárása érdekében a vállalati mérlegadatokat alapján megvizsgáltuk néhány feltételezhető szempont érvényesülését.

Az adó jellege miatt az egyik kritérium az *árbevétel nagysága* lehetett. A különadóval sújtott ágazatok zöme valóban szerepel a legnagyobb forgalmat bonyolítók listájának élén, de az első húsz helyezett közül kimaradt többek között a közúti járműalkatrészek, elektronikus fogyasztási cikkek, elektronikai alkatrészek gyártása, az épületek építése és néhány szállítási, ingatlanforgalmazási alágazat. Elvileg fontos szempont lehetett volna a Fidesz által régóta kárhoztatott „*luxusprofit*.” A tőkére vetített nyereség rangsorának élbolyában három évnél rövidebb idő alatt megtérül a befektetés, mégsem sújtja külön elvonás például az elektronikus fogyasztási cikkek és műszerek gyártását, az általános gépgyártást, a befejező építést, az alap-és vagyonekezelést, a textilszál fonást, a halfeldolgozást vagy a tisztítószerkelelőállítását. Itt az élmezőnyben csak két távközlési terület, a kőolaj kitermelés és a biztosítás egy szegmense szerepel, vagyis a válságadós ágazatok többségének tőkearányos profitja nem volt kiugró. Ugyanakkor sokan közülük a társasági adó és bérjárulék befizetések listájának is az elején álltak, és legtöbbjük eleget tett fontos kormányzati prioritásoknak: magas hozzáadott értéket produkáltak és jelentős beruházásokat hajtottak végre.

A kiválasztás tehát egy-egy jellegzetesség alapján nem magyarázható, de *több mutató kombinálásával* nagy vonalakban összeáll a kép: a pótlólagos elvonások a nagy árbevétellel és nyereségtömeggel rendelkező, a szolgáltatásokban és az energetikában tevékenykedő, koncentrált piacszerkezetű ágazatok cégeit sújtották, amelyek K+F tevékenysége és zömüknek az exportja sem tartozik a legnagyobbak közé. (A koncentrálttság a kormányzat számára azért lehet fontos, mert így kevesebb számú céggel kerül ellentétbe, továbbá az adókiivetés nagysága és behajtása is jobban kézben tartható.) A különadó alól nem adott felmentést a magas hozzáadott érték és a tekintélyes nagyságú beruházás, az enélkül is jelentős költségvetési befizetés sem. Mentésültek viszont a nagy forgalmú és profitú ágazatok közül az exportban élen járó (esetenként jelentős kutatás-fejlesztést végző) feldolgozóipari szektorok, valamint a foglalkoztatásban kiemelkedő szerepet játszó, illetve dekoncentrált

¹⁸ A bankadó értékeléséről lásd Várhegyi (2010) és Pénzügykutató Alapítvány (2010).

¹⁹ A „magyar tulajdon” kategóriájának ez a kiterjesztése bevonja a fogalomkörbe a pénzügyi befektetők osztott tulajdonában lévő tőzsdei cégeket is.

szerkezetű ágazatok. A tevékenység jellege szerinti megkülönböztetés, a feldolgozó- és építőipar megkímélése egybevág azzal a kormányzati állásponttal, amely előnyben részesíti a „termelő” szektorokat a „spekulatív” tevékenységgel szemben.

Az *áram-és gázszolgáltatást* 2010-ben éppen nem volt könnyű hibáztatni a piacnyitás kedvezőtlen hatásai miatt. Igaz, hogy nemcsak a liberalizáció, hanem több más tényező következtében - elsősorban a válság keresletcsökkentő hatására és talán a „luxusprofit” kritikájának is elébe menve – tavaly csökkent az áram nagykereskedelmi és fogyasztói ára (Marnitz 2010c), és erősödni kezdett a gázpiaci verseny is.

Az EMFESz mellett egyes régiókban, kísérletképpen az áramszolgáltató-földgáz nagykereskedő E.ON, sőt a Magyar Telecom is belépett lakossági gázszolgáltatók körébe (Marnitz 2010b). Az orosz-ukrán vállalat szolgáltatási engedélyének felfüggesztése után pedig a Tigáz és a Főgáz hódította el az egyetemes szolgáltatás jogát a másiktól, az általános tarifánál alacsonyabb árakat ajánlva – legalábbis néhány hónapra (Marnitz 2011a).

Ennek ellenére a kabinet már júniusban *befagyasztotta a lakossági gáz-és áramárakat*. A moratórium azonban nem tartott sokáig. A külföldi kézben lévő gáznagykereskedőtől eltérően eleve nem vonatkozott az áram nagykereskedőre, az állami Magyar Villamos Művekre (MVM-re szabott...2010), így az emelés sem maradt el, a gázárak pedig az előzetes ígéretek ellenére 2011 januárjától az átlagnál többet fogyasztó háztartások számára lényegesen emelkednek.

Az árkorrekció kormányzati indoklásában szerepel az itt is a forgalomra, sávosan növekvő rátával²⁰ kivetett különadó. Az árképzés kiindulópontja ugyanis változatlanul a hatóság által elismert költség. „Nyilvánvaló, hogy ha a válságadó egyfajta költségelem, akkor azt az árképzésnél figyelembe kell venni. Tehát nem tehetjük meg azt, hogy a veszteséget adóztatjuk” – nyilatkozta az infrastruktúráért felelős államtitkár (Marnitz 2010k). Márpedig a 2009-es mérlegek szerint a gázszolgáltatók többsége veszteséges volt, legnagyobb mértékben, majdnem 40 milliárdos mínusszal az E.ON gáznagykereskedő cége (Marnitz 2010e). De veszteségbe csúszik a német társaság és az orosz Gazprom közé ékelődő, fél százalékos nyereségtartalommal dolgozó közvetítő társaság, a Panrusgáz is, vagyis nem tudja kitermelni a pótlólagos adót (Hová tűnt...2011). A villamosenergia iparban jobbak az eredmények, különösen az MVM-nél, amely 2009-ben elért több mint 70 milliárdos nyereségéből szép osztalékot fizetett az államnak is.

Míg így az állami, illetve hazai központú cégek ebben az ágazatban is viszonylag jól jártak, hamarosan világossá vált, hogy *fennmarad a nyereség alapú, eredetileg 2010 végéig kirótt Robin Hood adó is*, noha azt a Fidesz ellenzékben még keményen támadta kiszámíthatatlansága és a beruházásokat visszafogó hatása miatt (Marnitz 2010i). Ennek legnagyobb vesztese a Mol lehet, amely eddig egyedül állta az adószámla felét. A cég vezérigazgatója még a döntés előtt elfogadhatatlannak minősítette a nyereség alapú adónemet és hatályának esetleges meghosszabbítását (Bednárík-Marnitz 2010).

2010 elején az a hír járta, hogy a különadók alapja más szektorokban is a Robin Hood kiterjesztett változata lesz: mértékét a profit 8 százalékaról 10 százalékra emelik, és hatálya alá vonják a *távközlést* is, amely így évi 18-20 milliárd forintot fizetne (Torontáli 2010a).

²⁰ A mérték ötmilliárd forint alatt 0,3, felette 1,05 százalék, ami összesen évi 70 milliárd pótbefizetést jelent.

Végül azonban ebben a szektorban is az árbevételre vetették ki a sarcot, mégpedig a magas kulcsokkal,²¹ így a plusz teher évente 61 milliárd (Hová tűnt...2011). Ennek közel ötven százalékát a német irányítás alatt álló Magyar Telecom csoport fizeti be, s ez az elnök szerint 2010. évi eredményüknek majdnem a fele (Torontáli 2010c).

Az árbevételre vetített válságadó hatálya alá bekerült a *kiskereskedelem* is, noha az elmúlt években összességében egyáltalán nem tekinthető nagy profitokat termelő sikerágazatnak – a forgalom a megelőző három esztendőhöz hasonlóan 2010-ben is csökkent. A sarcot az ágazat minden 500 millió forintnál nagyobb bevételű cégének fizetnie kell, beleértve például a krónikusan veszteséges autószalonokat is - igaz, itt is a kicsiknek kedvező, sávosan progresszív módon.²²

A differenciálás ebben az ágazatban kavarta a legnagyobb vihart, mert az érintettek szerint az évente 30 milliárdnyi teher több mint 90 százalékát hat, külföldi tulajdonban lévő cég fizeti, az első helyen álló Tesco egymaga 12 milliárddal részesedik (Szirmai 2010b). A forgalom szerinti sorban utána következő kettőt, valamint az ötödiket viszont alig sújtja az adó, mert a magyar kézben lévő hálózatok – a CBA, a Coop és a Reál – franchise rendszerben működnek, így árbevételük nem adódik össze. (A CBA-hoz tartozó üzletekre összesen 300 millió forint jut – Szirmai 2010a).

Végül 2011 tavaszán – az előbb körvonalazott alapelvektől eltérve – a feldolgozóipar exportorientált ágazatát, a gyógyszergyártást is újabb terhekkel sújtották, már a Széll Kálmán terv által előirányozott gyógyszerkassza-egyensúly érdekében: a 12 százalékos adó 20 százalékra, az ötmillió forintos orvoslátogatói illeték tízmillió forintra emelkedik.²³ Egyelőre nem világos, hogy ezen belül fennmarad-e a kutatás-fejlesztéshez kapcsolt kedvezmény.

A vállalatok egy részének első *reakciója a különadók kivetésére* visszafogott és toleráns volt: ezek a hiánycél tartásának uniós előírása miatt elkerülhetetlenek, a társadalmi felelősségvállalás miatt, az ország stabilitása érdekében, ha nem örülnek is, elviselik a terheket, feltehetően nem látták célszerűnek elrontani viszonyukat a szabályozóként és megrendelőként is fontos kormányzattal. Abban bíznak, hogy az helyreállított egyensúly és a beinduló növekedés azután nekik is jobb piaci feltételeket teremt majd – nyilatkozott többek között a Mol és a Magyar Telecom vezetője, de hangsúlyozták, hogy megértésük feltétele az *egyszeri, rövidtávra szóló és kiszámítható kivetés* (Bednárík-Marnitz 2010, Torontáli 2010c).

Ezek a feltételezések azonban gyorsan meginogtak először a Robin Hood adó fenntartása, majd a 2011-re szóló költségvetés melléklete miatt, amely 2012-re és 2013-ra is számolt különadó bevételekkel. A hírt a kabinet azzal magyarázta, hogy a csökkentett mértékű, a 2010-es 350 milliárd helyett már csak 180 milliárdos tétel nem különadó, hanem „szabályozási hozzájárulás.” Az érintettek elől eltitkolt lépés nemcsak a kormányba vetett bizalmat és a kalkulálhatóság esélyét rendítette meg, hanem a növekedés megindulásába vetett hitet is – mert a cégek a meghosszabbítást annak jeleként értékelték, hogy a kormányzat sem bízik ebben (Kriván 2010c). A kormányzati bizonytalanság jele, hogy 2011 elején a Széll Kálmán Terv már csak 2012-ig tartalmazza a válságadókat – a bankok kivételével, amelyekre azután az unióban elfogadott (évente 90 milliárd forintra taksált) terhet vetik ki (Ministry of National Economy 2011. 8. o.).

²¹ Az adókulcs a telekommunikációban félmilliárdtól ötmilliárdos bevételig 4,5, afelett 6,5 százalék.

²² A mérték itt félmilliárdtól 100 milliárd forintig 0,1- 0,4 százalék, azon felül 2,5 százalék.

²³ http://www.gondola.hu/cikkek/76434-Kormanysovivo__Kiszamithato_gyogyszerpiac_jon_letre.html

Felszította az indulatokat az is, hogy a sávosan progresszív adózás miatt a terhek zömét minden ágazatban *a nagyvállalatok viselik*. Mivel pedig ezek kevés kivétellel *külföldi* kézben vannak – illetve a hazai kereskedelmi láncoknak kiskapukat nyitottak -, rögtön felmerült a tulajdonos szerinti megkülönböztetés gyanúja.

Az érintettek közül sokan „erősödő multiellenes” hangulatot érzékelnek (Torontáli 2010c), az elvonást igazságtalannak és aránytalannak tartják (Szirmai 2010b). A kedvezményezettek némelyike, mint a CBA elnöke, viszont nyíltan is üdvözölte ezt a megközelítést, hasznosnak ítélve az „egészséges protekcionizmust,” a külföldiek korábban kivételezett helyzetének megszüntetését, a „nemzeti kormány” igazi rendszerváltó politikáját, „amelynek következtében Magyarország a magyar emberekről fog szólni, és minden az ő érdekükben történik.” Az intézkedések szerintük a hazai cégek versenyhátrányát egyenlítik ki, vagyis éppen a tisztességes verseny élénkítését szolgálják (Szirmai 2010a). A külföldiek, főként a távközlési és kereskedelmi szektorban ezzel szemben több évtizedes magyarországi múltjukkal, beruházási, innovációs és foglalkoztatási teljesítményükkel, széles beszállítói körükkel érveltek, és mindenekelőtt egyenlő versenyfeltételeket követeltek – nem téve említést a korábban élvezett, valóban jelentős adókedvezményekről, állami támogatásokról. Mivel az azonos piaci feltételek biztosítása az uniónak is fontos alapelve, nem meglepő, hogy 13 nagy külföldi társaság vezetője 2010 végén az Európai Bizottsághoz fordult panaszával a magyar különadók ellen, amelyeknek becslések szerint nyolcvan százaléka külföldi tulajdonosokat sújt (Szabó 2010, Szegő 2011). A távközlési különadó miatt – egy speciális ágazati szabály alapján – uniós eljárás is indult (Varga G. 2011).

Az adókivetés idejének meghosszabbítása után a kiskereskedelem és a telekommunikáció nagyvállalatai már nyíltan is a plusz teher *továbbhárításáról* beszéltek. Miközben a kormány hónapokon keresztül cáfolta ennek lehetőségét – hiszen a különadókat éppen a lakossági megszorítások alternatívájaként vezették be -, mint láttuk, a hatósági árak megállapításakor az energetikában maga is érvényesítette a pótlólagos elvonás tarifanövelő hatását.

Az utólagos alku *másféle kompenzáció* esetében sem esélytelen. A bankok a rossz hitelek állami kezelését, a távközlési cégek a kormányzati megrendelések újbóli felfuttatását, a frekvenciadíjak rendszerének átalakítását és az új belépők távol tartását szorgalmazzák (Varga 2010a, V.G.G. 2010, Torontáli 2010a). Az energetikában az ügyfélszolgálati előírások enyhítése és a szolgáltatás kikapcsolásáig előírt türelmi idő rövidítése ellensúlyozhatná a pótlólagos költségeket – amire 2011 márciusától engedélyt kaptak a szolgáltatók (Marnitz 2011b). A Panrusgáz nem utalta át az esedékes hatmilliárd forintot, és visszaadta nagykereskedelmi engedélyét, de folytatja a korábbi tevékenységet. Ha az orosz kormány továbbra is ragaszkodik a közvetítő fenntartásához, akkor a céget valamilyen módon – akár hallgatólagosan – mentesíthetik a különadó alól (Marnitz 2010l). A kiskereskedelmi üzletláncokra vonatkozó törvény viszont tovább szigorodhat, megtiltva például a saját előállítású termékekre is az önköltség alatti árakat, így csökkentve a nagyok versenyelőnyét (Tamás 2010).

A nagyobb terhek és – főként – a gazdálkodási feltételek bizonytalansága miatt a magyar leányvállalatok hátrányba kerülnek a fejlesztési forrásokért folyó küzdelemben a nemzetközi cégcsoportokon belül. Több érintett *a fejlesztések leállításával*, törlésével fenyeget, például az energetikában az EDF és az RWE, vagy a TCom (az Aegon, a Tesco és a Telenor azonban egyelőre nem készül ilyesmire, a MOL pedig már csak azért is sokat költ fejlesztésre, mert osztalékot a nem szívesen látott Szurgut megjelenése óta, 2011-ben sem fizetnek). A

villamosenergia iparban a Mátrai lignit erőmű nagyberuházását a társtulajdonos MVM-mel egyetértve, a megtérülés elbizonytalanodására hivatkozva leállították, és az állami nagyvállalat kiszállt a Kapolyi László cégével közösen jegyzett vásárosnaményi fejlesztésből is (Marnitz 2010j).²⁴ A teljes kivonulásáról egyelőre nincsenek hírek, de a kúthálózat fenntartása mellett a Lukoil lemondott a nagykereskedelmi tevékenységről (Marnitz 2010m). Néhányan már úgy nyilatkoztak, hogy „bármiről hajlandóak tárgyalni” a kormánnyal, és magyarországi érdekeltségeik eladása „olyan végső forgatókönyv, amely nem lehet cél.” Elemzők viszont felvetették, hogy éppenséggel a kabinet célja lehet a befektetők „kifárasztása”, az érintett cégek, bankok olcsó megvásárlása (Marnitz 2010g).

* * *

A válságadók 2010-től kezdve hozzájárulnak a költségvetési egyensúly megteremtéséhez – bár a közvetett hatások miatt a tervezettnél kisebb mértékben – és más kormányzati prioritások (a hazai és az állami tulajdon előnyben részesítésének) érvényesítéséhez. Ugyanakkor biztos, hogy vannak kedvezőtlen *mellékhatásaik* is, amelyeknek mértéke ma még nehezen becsülhető fel. A terhek fokozatos adagolásából, hatályuk ágazati és időbeli kiterjesztéséből eredő bizonytalanság, a profitokat csökkentő (sőt többhelyütt a veszteségeket növelő) elvonások nem felelnek meg a biztonság és a kiszámíthatóság erősítéséről szóló előzetes ígéreteknek, gyengítik a magyar leányvállalatok versenypozícióját a globális és régiós piacon. Ha a nagy súlyú ágazatok továbbhárítják a megnövelt költségeket a fogyasztókra, akkor a megszorítási hatást sem sikerül kiküszöbölni. A költségvetési egyenleg javításának ára pedig a hitelkínálat csökkenésében, a beruházások és a foglalkoztatás mérséklődésében jelentkező növekedési áldozat lehet, ami éppen a kezdeti stratégia alappilléreit rendíti meg.

(*Állami támogatások*) A jövedelmek újraelosztásának mindig is fontos terepe volt az állami támogatás, amelynek irányai és módszerei jól mutatják a kormányzati prioritásokat. 2010 nyara óta a redisztribúciónak ez a terepe is összekapcsolódik a tulajdonosi és piaci szerkezet átrendezésének igényével.

Az első tervek itt is a *pénzpiacokat* érintették. A magyar állami és magántulajdon fő előnyének a kormány ebben a szektorban a tisztességes verseny élénkítését (a kicsik megerősítését, új szereplők piacra segítését), valamint a gazdaságpolitikai prioritások jobb érvényesítését tartja. Feltételezése szerint ugyanis a hazai kézben lévő bankok – az ügyfelek és a felügyelő hatóságok számára is nehezen átlátható, sajátos érdekeiket követő külföldi anyacégektől eltérően – szívesebben és könnyebben igazodnak a magyar kormányzati célkitűzésekhez. A profitérdekeken kívül esetenként más szempontokat is hajlandók megfontolni – mint ahogy azt nemcsak a kormány, hanem a vállalkozók is várják tőlük (Fekete 2010a).

A kedvezmények legfontosabb célcsoportját az OTP-nél is nagyobb hálózatot üzemeltető, de csak 4-5 százalékos piaci részesedéssel rendelkező *takarékszövetkezetek adják*. A miniszterelnök százmilliárd forintos *kölcsöntőkét* ígért megerősítésükhöz, célul tűzve ki súlyuk megháromszorozását. Főként az önkormányzati finanszírozásban, az Új Széchenyi Tervhez kapcsolódó hitelezésben, az agrártámogatások folyósításában és a kisvállalkozások felfuttatásában szán nekik stratégiai szerepet (Kriván 2010b). Ez a közvetlen támogatáson kívül *állami piacteremtést* is jelent, és néhány szegmensben akár az OTP-nek is konkurenciát támaszt.

²⁴ Ezekben a döntésekben valószínűleg nem a különadó, hanem politikai megfontolások, illetve új befektetési kötelezettségek finanszírozása játszotta a főszerepet.

A kedvezményekkel is megtámogatott elgondolást természetesen örömmel üdvözltek a magyar kisbankok, és – nyilván nemcsak hazafias okokból - megkezdte portfóliójának átrendezését a hazai nagybefektetők egy tekintélyes csoportja is, az igazságosság érvényre jutását láva abban, ha a „nemzeti tőke” is lehetőségeket kap (Kriván 2010b).

A magánérdekeltségek felbukkanását jelezi, hogy a takarékszövetkezetek három csoportja közül a legnagyobb, az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség nemrég Demján Sándort választotta meg elnökének. A nagyvállalkozó a közelmúltban vette át a WestLB bankot a Wallis csoporttól, és nagy szerepet szán a takarékszövetkezetekkel kialakítandó együttműködésnek, csakúgy, mint az új kisbankot indító Töröcskei István (Fekete-Gilyén 2010). Ennél tovább jutottak a Buda-Cash brókerház vállalkozói, akik 2008-ban már hét szövetkezet irányítását szerezték meg, és azóta neki is láttak három keményen nyereségérdekelt, regionális hatókörű kisbank kialakításának (Gilyén 2010). Járai Zsigmond tehát az új részvények kibocsátásával is növekedési pályára állított CIG Pannónia Életbiztosító megalapításával nem kivételnek, csak első fecskének bizonyult a bankokba fektető nagyvállalkozók sorában.

Mivel a magyar tulajdonban lévő vállalatok - az államiaktól és a „hazai központú” tőzsdei társaságoktól eltekintve és beleértve a sokszor diverzifikált hálózatokat építő nagyvállalkozók egyes cégeit is -, döntően *kis-és közepes vállalkozások* (kkv-k), az Orbán kormány főként ezt a kört kívánja előnyben részesíteni. Eközben több multinacionális feldolgozóipari társaság – elsősorban a járműiparban és az elektronikában - nemcsak a különadóktól mentesült, hanem máris jelentős állami támogatást kapott. A Mercedes korábban megítélt 22 milliárdos szubvenciójához 2010-ben az Audi hasonló nagyságú és az Opel 7,5 milliárdos támogatása társult készpénz, valamint adókedvezmény formájában (Boros 2010). Ezek a fejlesztések a kedvező hatások mellett *tovább növelik a termelés és a kivitel amúgy is magas ágazati és vállalati koncentrációját* – a járműipar részesedése az exportban 16-ról 25 százalékra is nőhet (Boros 2011)-, ami javítja az érintetteknek a kormánnyal szemben elfoglalt alkupozícióját, és a válság tapasztalatai alapján a gazdaság egésze szempontjából rendkívül kockázatos.

A kkv-knak eddig inkább csak ígérek jutottak – és a célkitűzés maga korántsem újdonság.

A hazai finanszírozású állami támogatások egy részének címzettje (a Széchenyi kártyától a garancia és kockázati tőke programokon át az MFB több kedvezményes konstrukciójáig) azelőtt is a kkv szektor volt. A válság hatására a kormány az uniós források átcsoportosítást kezdeményezte a nagy projektektől a kisebb cégekhez, és a brüsszeli hozzájárulás megérkezése után 2009 nyarán a Bajnai kabinet meg is emelte a Gazdaságfejlesztési Operatív program kereteit 111 milliárd forinttal, amit a kis-és középvállalatok kaphatnak meg technológiai fejlesztésre és beruházásra vagy kockázati tőkeként. Így az akkori összesítések szerint gazdaságélénkítésre, elsősorban a kkv szektornak 1400 milliárd forint jut.²⁵ 2010 elejétől pedig elindult a kifejezetten e vállalati körre szabott Jeremie program, összesen 190 milliárd forintos kerettel.²⁶

Az Orbán kormány első intézkedései közé tartozott a Széchenyi kártya hitellimitjének és felhasználási lehetőségének bővítése. A kisvállalkozások előnyhöz jutottak a közbeszerzésekben is. A legnagyobb horderejű ügy azonban a döntően uniós támogatásokra

²⁵ <http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20090623-mostantol-a-huzoagazatokra-koncentral-a-kormany.html>

²⁶ <http://www.jeremie.extra.hu/>

építő Új Széchenyi Terv, amely elvileg a kis és közepes vállalkozások fejlesztését állítja a középpontba.

„A Kormány 2010. júliusában döntött arról” – írja a Terv -, „hogy a még rendelkezésre álló uniós források esetében döntő jelentőségű átstrukturálást kezdeményez, amelynek eredményeként a jövőben a források legalább 50%-ának a hazai kis és középvállalkozások helyzetének megerősítését, illetve általános célként az új munkahelyek létrejöttét kell szolgálnia” (A Nemzeti...2010 37.o). Kétségtelen, hogy a kkv-k szerepét mind a hét, részletesen kifejtett „kitörési pont” – az egészséggazdaság, a zöld gazdaság, az otthonteremtés, a vállalkozásfejlesztés, a tudomány és innováció, a foglalkoztatási program és a közlekedésfejlesztés – kapcsán említik. De a forrás elosztás nem egyenletes: az egészségiparra 31, a K+F-re 73, a környezetbarát fejlesztésekre 120, a vállalkozásfejlesztésre 173 milliárd forint jut, míg 640 milliárd forintot a közlekedési projektek visznek el.

A vállalkozói érdekvédelmi szervezetek üdvözölték az új tervet, de az ellenzéki bírálókat sem látszanak megalapozatlannak: csak a fejlesztéspolitika "fedőlapját cserélték le."²⁷ Igaz, hogy az új terv formálisan kevesebb prioritást jelöl ki, a nagyberuházások nem mindegyike azonos a korábban tervezettekkel, és az eljárásrend módosítása, az adminisztráció egyszerűsítése is kedvező lehet. De a fő célok és módszerek zöme – esetenként új köntösbe öltöztetve – nem tér el az előző tervektől. Nincs hír arról, hogy a kabinet ismét átcsoportosításokat kezdeményezett volna az uniós hatóságoknál – ez a hosszú átfutási idő miatt újabb késlekedést okozott volna. A kisebb vállalkozások esélyeinek javulása sem egyértelmű. Ha a vállalkozásfejlesztési támogatásokat szűken számoljuk, akkor az előző és az új terv között nincs érdemi különbség. Az eltérés mértéke valószínűleg akkor sem ugrik meg, ha beszámítjuk, hogy valójában az állami, önkormányzati megrendelések kivitelezői is részben kis cégek – mert ez azelőtt is így volt.

Összességében az egész konstrukció a korábbi kormányok eljárását követi: a főként az uniós pénzekre épített, *már működő támogatási formákat egy nagy Terv keretébe csomagolják* össze, ami pótlólagos forrást nem jelent. A várt foglalkoztatási és növekedési hatás tényleges érvényesülése most is kérdéses.

Értelmezési keretek

Kiindulópontként azt feltételeztük, hogy az Orbán kormány „erős állama” elvileg alkalmas lehet a piaci mechanizmusok megszilárdítására vagy azok háttérbe szorítására is. Az állami tulajdont és a vállalkozások közötti jövedelem újraelosztást érintő lépések bemutatása után összefoglaljuk a kétfajta értelmezés kereteit.

Az egyik szerint az erős állam *a piaci kudarcok orvoslását szolgálja*. Nem egy jól működő, az ideáltípushoz közel álló rendszer erodálásáról van ugyanis szó, hanem éppen az elmúlt időszakot jellemző torzulások kiküszöböléséről. Az új kormány a törvények rendszeres megkerülésével, szelektív érvényesítésével szemben azok szigorú betartatását biztosítja, megszünteti az államot fogságba ejtő – a törvényhozásra közvetlen hatást gyakorló, jelentős támogatásokat kicsikaró - erős érdekcsoportok befolyását, a monopol- és erőfölényes helyzetek gyengítésével, a lehetséges versenytársak felnövekedésének segítségével pedig a tisztességes verseny feltételeit teremti meg.

²⁷ http://www.piacprofit.hu/cegblog/penz/uj_szechenyiterv_a_csodas_7000_milliard.html

Ennek eszköze az állami tulajdon és rendelkezési jog kiterjesztése a stratégiai ágazatokban és a közszolgáltatásokban, ami alkalmas a magán-monopóliumok megtörésére, a monopolprofitot tartalmazó árak lenyomására, a sérülékeny fogyasztói érdekek érvényesítésére, a tulajdonosi joggyakorlás központosított intézményei pedig hatékonyabbá teszik a korábban gyenge irányítást. Ahol az átvételre nincs lehetőség, ott a tarifák befagyasztása, majd az árképzési szabályok módosítása, a szorosabb állami ellenőrzés segíthet. Hasonló célokat szolgál a különadók kivetése a magas vállalati jövedelmekre. Ha ezek továbbhárítását a fogyasztókra állami eszközökkel vagy a verseny élénkítésével meg lehet akadályozni, akkor – a rövid távú költségvetési hatásokon túl - az eddig kedvezményezett csoportok igazságosabb közteher viselése is elérhető. A vagyonok megterhelése, így értékük csökkentése megkönnyíti a cégek állami kézbe vételét – annak minden kedvező hatásával együtt. Ha pedig az adókivetés egy-egy ágazaton belül is differenciált a nagy, piaci erőfölényben lévő cégek rovására – amelyek azelőtt az állam kegyeit élvezték -, akkor ez a kisebbek és az újonnan piacra lépők megerősítését, esélyeik javítását, és a versenyszabályozás ellenméreg koncepciójának logikája szerint végső soron a hatékonyabb versenyt szolgálja. Ebbe az irányba mutat a negatív megkülönböztetés pozitívba fordítása, a kis- és közepes vállalatok előnyben részesítése az állami megrendelések, a közbeszerzések, a hazai és uniós támogatások elosztásánál.

Az ezzel szembenálló értelmezés szerint a megtett kormányzati lépések nemcsak *a magántulajdont gyengítik* a jogbiztonság aláásával, a kiszámíthatóság és átláthatóság további rombolásával, hanem a kapitalizmus másik alapintézményét, *a versenyt is torzítják*. Az állami kézbe vétel vagy a magántársaságok közötti tulajdonváltások kormányzati elősegítésre elbizonytalanítja a tulajdonjogokat csakúgy, mint az előre kalkulálhatatlanul, az érintettekkel folytatott egyeztetések nélkül – ráadásul visszamenőleges hatállyal vagy többször is váratlanul meghosszabbítva - kivetett különadók. A terhek és a támogatások differenciált meghatározása, a kisebb vagy hazai cégek előnyben részesítése, a piacteremtésnél- és védelemnél is alkalmazott patrióta gazdaságpolitika ellentétes az egyenlő versenyfeltételek alapelveivel, torzítja az ösztönzési rendszert: a teljesítmény visszafogására, illetve a politika kegyeinek keresésére serkent, a kölcsönös szívességek hálózatát fonja szorosabbra. Az állam nem tudja bővíteni mozgásterét, hanem csak más érdekcsoportok fogságába esik. Ha voltak is piaci kudarcok, most *a kormányzati kudarcok* fenyegetnek.

Két dolgot nehéz vitatni: az elmúlt év során a gazdasági szereplők jogbiztonsága megrendült, és a kormányzat intézkedéseinek többsége – mint ahogy azt a hivatalos dokumentumok is elismerik – torzította az eddig kialakult versenyfeltételeket. Lehet persze azt mondani, hogy ezek átmeneti, éppen az új rend kialakítását szolgáló jelenségek. De bizonytalanak látszik a határ a szabályteremtés és a szabálykövetés között; kérdéses, hogy ha a törvényhozás és a végrehajtó hatalom folyamatosan átlépi, megváltoztatja, és kreatívan alkalmazza a szabályokat, akkor ezzel egyidejűleg képes-e bizonyítani hiteles elkötelezettségét a szilárd jogrend és a törvények szigorú betartása mellett. Kérdéses az is, hogy lehet-e tisztességes versenyt teremteni versenytorzítás árán. És mindennek nyomán nemcsak azt lehet mérlegelni, hogy *mire szolgál az erős állam, hanem annak létrejötte, fenntarthatósága is kérdésessé válik*.

Már az eddig eltelt rövid idő alatt is több jel utal arra, hogy a kormányzati akarat *korlátokba ütközött*. Nemcsak azokra az Európai Unió és a hitelezők által állított, nyilvánvaló korlátokra gondolhatunk, amelyek meggátolták a költségvetési hiány elfutását, hanem a célok ellentmondásosságát felszínre hozó, a gazdasági racionalitás erejét mutató, sokszor a piaci szereplők által megjelenített, szociológiai jellegű akadályokra. Ha a gazdasági növekedés és annak (eddig legfontosabb) húzóereje, az export fontos, akkor nem célszerű a kivitelle

orientált cégeket elvonásokkal sújtani, és az új nagy befektetéseket továbbra is érdemes az országba vonzani. Ezért a kis-és középvállalatok előnyben részesítését hirdető gazdaságpolitika a legnagyobb – a megelőző időszakhoz hasonló mértékű – támogatásokat a nagy nemzetközi társaságoknak adta, és a feldolgozóipar árbevétel, nyereség és piaci koncentráció alapján jó jelöltnek látszó cégeinek zömét megkímélte a különadóktól. Ahol pedig érvényesítettek ilyen elvonásokat, ott ágazatonként eltérő módon és mértékben, de sokhelyütt hozzá lehetett jutni kompenzációhoz.

A hazai vállalkozások esetében pedig a magyar nagytőkés csoportok átrendeződése, sok újonnan indított vagy bővülő vállalkozásuk arra utalhat – bár ezt még nehéz volna bizonyítani -, hogy a kormányfő az 1990-es évek elején megfogalmazott elképzeléseit követi: megtalálja azt a 8-10 nagyvállalkozót, akikkel kiegyezik, és a kölcsönösség jegyében, banki kapcsolatokon keresztül, esetleg fejlesztési forrásokkal, pályázatokkal segít – „de csak szolidan... Aztán már hagyni, hogy az üzlet a maga logikája szerint elrendezze a többit” (Debreczeni 2010). Vagyis nem a kis-és középvállalatok, még csak nem is mindenden hazai tulajdonú vállalkozás, hanem kiválasztottak segítségéről lenne szó. Azok tehetnek szert nagyobb hozamra az állami támogatásokkal – mint ez a kormányprogramban is szerepel -, akik hajlandóak a „közösség erősítésére.” A homályos fogalmat a kormányzat éppen aktuális céljainak megfelelően töltheti föl tartalommal. Lehet, hogy a bankszektor adja az első példát az új típusú PPP-re, amelyben szövetkezetek és magyar nagytőkés csoportok működnek együtt a szubvenciókkal és piacteremtéssel segítő állammal.

Mindez többet jelentene annál, mint hogy a kezdeti elszántság megingott, a meghirdetett elvek nem következetesen vagy a tervektől eltérve érvényesülnek. A most még hiányos mozaikokból olyan kép is kikerekedhet, amely az állam és a vállalkozások szoros együttműködését vetíti előre. A kormányzat hozzájárul az erős érdekcsoportok fennmaradásához – mint a különleges elbánásban részesített külföldi tulajdonú cégek esetében –, vagy elősegíti bizonyos hazai erőcentrumok kialakulását-megizmosodását. Ez látszólag széles mozgásteret ad a hatalmon lévőknek. Csakhogy az elmúlt évtizedek tapasztalatai rendszeresen nem szándékolt mellékhatásokat mutatnak: a kormányzati bábáskodással létrehozott vagy megerősített vállalatok markáns alkupozíciójára. Ismét megjelenhet a centralizáció csapdája, amikor az így felépülő új nagy irányító vagy gazdálkodó szervezetek (állami holdingok és „nemzeti bajnokok”) a kormányzat által nehezen kontrolálható erőközpontokká válnak, amit súlyosbít a támogatások elosztásával tovább növelt termelési- és exportkoncentráció (mint az autógyártásban). A következmény a vállalatok és a kormányzat kölcsönös – de aszimmetrikus – függése, azaz az állam fogságba ejtése, a kölcsönös szívességek rendszere. Ez pedig nem paradigmaváltás és nem erős állam volna, hanem *a régi* – egészen a tervgazdaságig visszanyúló - *működési mechanizmusok továbbvitele*, amelyben csak a szereplők újak, és az egyes szereplőcsoportok súlya változik. Nem a piac és a verseny megszilárdítása, de nem is azok teljes lerombolása. Az intézmények megmaradnak, és a gazdaság bizonyos szegmenseiben működnek is, de meghatározó részében a korábbihoz hasonló, torz formában.

Hivatkozások

A Magyar Köztársaság Kormánya (2011a): Magyarország konvergencia programja 2011-2015, április

A Magyar Köztársaság Kormánya (2011b): Magyarország Nemzeti Reformprogramja, április
A Nemzeti Együttműködés Programja (2010), május 22.

Ábrahám Ambrus (2011): Eredményt remél az MKB, Népszabadság március 31.

Ács Gábor - Fekete Emese (2010): „Én vagyok a hazai biztosító”, Figyelő november 18-24.

Baka F. Zoltán - Csuha Ildikó (2010): Kikerült az adócsomagból a lex Járai, Népszabadság július 23.

Bauer Tamás (2010): Münchhausen báró politikája, Népszabadság szeptember 20.

Bednár Imre - Marnitz István (2010): „Nem lehetett elkerülni a válságadót,” Népszabadság október 20.

Bertók László (2008): Kaposvár visszavette vízművei üzemeltetését, Magyar Hírlap szeptember 26.

Békesi László (2011): Forradalom, szabadságharc vagy reális gazdaságpolitika kell nekünk, Népszabadság április 9.

Bizó Dániel – Koi Tamás (2010): Jön a távközlési különadó
<http://www.hwsz.hu/hirek/45461/tavkozles-telekom-ado-piac.html>

Bizottsági vizsgálattal is kelendő a Malév (2010), Népszabadság december 23.

Bokody Tamás (2010): Vízműháború Magyarországon,
http://index.hu/gazdasag/magyar/2010/02/10/vizhaboru_magyarorszagon

Boros Jenő (2010): Szentgotthárdból Detroit lesz, Népszabadság szeptember 22.

Boros Jenő (2011): Az export negyedét adhatja az autóipar, Népszabadság április 30.

Csaba László (2011): Rögöntések kora, <http://hetivalasz.hu/itthon/rogtonzesek-kora-35180>

Cseke Hajnalka (2010): Elszámoltatás, Figyelő december 2-8.

Danó Anna (2010): Elszalad a gyógyszerkassza, Népszabadság szeptember 2.

Török Ádám - Dely-Gray Zsuzsa (2008): A vámon kívüli kereskedelmi akadályok (RTB-k) sajátos profilja Magyarországon, kézirat

Fekete Emese (2010a): Honfoglaló álmok, Figyelő június 3-9.

Fekete Emese (2010b): Alku alatt, Figyelő július 15-21.

Fekete Emese - Gilyén Ágnes (2010): Magyar ügyfélnek magyar hitel, Figyelő április 15-21.

Fellegi Tamás (2011): Megújuló fejlesztéspolitika,
http://www.nfm.gov.hu/data/cms2089805/prezentacio_szechenyiterv.pdf

Fürjes Judit (2010): Brutális törvényjavaslat – bezárhatnak a patikák,
http://hvg.hu/velemeney/20101124_korodi_patika_multik

Gilyén Ágnes (2010): Szakítanak, Figyelő június 10-16.

G. Fodor Gábor – Fűrész Gábor – Giró-Szász András (2010): „Forradalom a szavazófülkékben”, <http://www.szazadveg.hu/files/kutatas/4.pdf>

Hová tűnt 12,5 milliárdnyi különadó? http://www.nol.hu/gazdasag/20110111-hova_tunt_12_5_milliardnyi_kulonado

Kriván Bence (2010a): Ne csak a bankok állják a számlát, Népszabadság július 2.

Kriván Bence (2010b): Beszáll az állam a takarékszövetkezetekbe, Népszabadság október 15.

Kriván Bence (2010c): Állandósulnak a válságadók Népszabadság november 11.

Laki Mihály – Voszka Éva (szerk) (2010): Kaleidoszkóp. Versenyhelyzet Magyarországon 2008-2009, Pénzügykutató-Palatinus Kiadó

Magyarország Alaptörvénye (2011), tervezet március 14.
<http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf>

Magyarország Kormánya (2011): Új Széchenyi Terv, január
http://ujszechenyiterv.gov.hu/uj_szechenyi_terv

Malév: jövőre 13,75 milliárd az államtól, Népszabadság november 15.

Marnitz István (2010a): Paktum az EMFESZ-ről? Népszabadság január 29.

Marnitz István (2010b): Az E.ON is beszáll a gázversenybe, Népszabadság május 3.

Marnitz István (2010c): Eltérő áramárcsökkenés júliustól, Népszabadság június 2.

Marnitz István (2010d): Befagyasztották az energiaárakat, Népszabadság június 15.

Marnitz István (2010e): Robin Hood nyílzápora, Népszabadság július 24.

Marnitz István (2010f): A kormány energiacégeket venne, Népszabadság szeptember 10.

Marnitz István (2010g): Nincs gázáregyezés, Népszabadság október 5.

Marnitz István (2010h): Az MVM-hez kerülhet az oroszok Mol-pakettje, Népszabadság október 25.

Marnitz István (2010i): Robin Hood tovább nyíllaz, Népszabadság október 28.

Marnitz István (2010j): Leáll a Mátrai Erőmű gigabővítése, Népszabadság október 29.

Marnitz István (2010k): Áthárított válságadó, Népszabadság november 15.

Marnitz István (2010l): A Panrusgáz nem fizet válságadót? Népszabadság december 29.

Marnitz István (2010m): A válságadó miatt a Lukoil már nem nagykereskedő, Népszabadság december 30.

Marnitz István (2011a): Elégedettebb a Főgáz, Népszabadság január 14.

Marnitz István (2011b): Gyorsított lekapcsolás, Népszabadság január 24.

Matolcsy György (2010): Válasz az országgyűlési bizottsági meghallgatáson, május 25.

M.I. (2010): Szerződéssel biztosítja be magát az E.ON, Népszabadság február 10.

Ministry of National Economy (2011): Hungary's Structural Reform Programme 2011-2014, március

MVM-re szabott energiatervek (2010), Népszabadság június 14.

Mol-ajánlat az oroszoknak (2010), Népszabadság február 12.

Nagy Iván Zsolt (2010): Kormánybiztosítás, Figyelő október 14-20.

Oblath Gábor (2011): Álmodok felől a valódi világ felé – a Széll Kálmán Terv „no policy change” scenáriója, [http://blog.mtakti.hu/blog_cikk/?cikk\[cikk\]\[keyvalue\]=79](http://blog.mtakti.hu/blog_cikk/?cikk[cikk][keyvalue]=79)

Orbán Viktor (2009a): Évértékelő beszéd, március 6.

Orbán Viktor (2009b): Jobboldali korszak Európában, Magyar Nemzet július 25. http://2007-2010.orbanviktor.hu/irasok_list.php?item=13

Orbán Viktor (2010a): A kötcsei beszéd rövidített, szerkesztett változata http://www.nagyitas.hu/common/main.php?cikk_id=568&pgid=cikk

Orbán Viktor (2010b): Beszéd a XXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban Tusnádfürdőn, július 24. http://www.orban.hu/beszed/a_nyugati_tipusu_kapitalizmus_kerult_valsgaba

Pénzügykutató Alapítvány (2010a): Az új kormány intézkedéseinek hatása a magyar bankszektor helyzetére és hitelezőképességére, november, kézirat

Pénzügykutató Alapítvány (2010b): A Fővárosi Vízművek Zrt. működésének keretfeltételei és a változások lehetséges irányai, december

Polányi Károly (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet, Gondolat Kiadó

Szabó Brigitta (2010): Brüsszelben panaszkodnak a multik, Népszabadság december 17.

Szabó Brigitta (2011): Privatizációs terelés, Népszabadság január 7.

Szalai Anna (2010): Felülvizsgált privatizációs szerződések, Népszabadság november 24.

Szegő Iván Miklós (2011): Az osztrákoknak sem tetszik a magyar különadó http://hvg.hu/gazdasag/20110103_osztrak_kamara_vallalatok_valsgado

Szirmai S. Péter (2010a): Alsó adósávban, Figyelő november 4-10.

Szirmai S. Péter (2010b): Itt akarunk maradni, Figyelő december 22-jan 5.

Tamás Gábor (2010): Szigorítanak az „üzletlánc-törvényt”, Népszabadság december 16.

Terhes örökség vonaton, autóbuszban (2010), Népszabadság március 1.

Torontáli Zoltán (2010a): Átirányítható pénzlehívás, Figyelő augusztus 26-szeptember 1.

Torontáli Zoltán (2010b): 500 milliárdos bomba, Figyelő szeptember 2-8.

Torontáli Zoltán (2010c): Nem tudjuk, mi lesz, Figyelő december 22-január 5.

A villamosművet felvillanyozza a gázpiac (2011), Népszabadság május 11.

Varga G. Gábor (2010a): A Telecom előre menekül, Népszabadság szeptember 23.

Varga G. Gábor (2010b): Húszmilliárdos injekciót kapott a Malév, Népszabadság szeptember 25.

Varga G. Gábor (2011): Eljárás indul a távközlési különadó miatt, Népszabadság március 12.
Vácz István (2010a): Átszállás, Figyelő október 28.-november 3.
Vácz István (2010b): Mindent bele! Figyelő november 4-10.
Várhegyi Éva (2010): Kettős szorításban. A magyar bankszektor helyzete és kilátásai, Hitelintézeti Szemle, megjelenés alatt
Várhegyi Éva (2010): Az OTP mint nemzeti bajnok, kézirat
V.G. G. (2010): Kompenzációt vár a távközlés, Népszabadság november 11.
Voszka Éva (2001): Privatizáció helyett újraelosztás Az állami vagyon sorsa 1998 és 2001 között, Közgazdasági Szemle szeptember 726–744. o.

A programok: újjáépítés, közérdek, verseny, reform	1
A változtatások	6
Az állam mint tulajdonos: vagyongyarapítás és központosítás.....	7
Az állam mint szabályozó: a piacok lezárása és a jövedelmek újraelosztása	11
Értelmezési keretek	20
Hivatkozások	22